

МОВА МЕДІА В ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

В'ячеслав Швець,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
асистент кафедри мови медіа

Навчально-наукового інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

<https://orcid.org/0009-0009-8412-3983>

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ МОВЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕРІАЛЬНОМУ ВИРОБНИЦТВІ: ТРАДИЦІЇ «КОТЛЯРЕВЩИНИ» ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Після ухвалення Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.) уживання мови в усіх сферах суспільного життя досягло максимального рівня з часу проголошення Незалежності, проте значно зросло число публікацій, у яких громадські активісти, популярні блогери та інші лідери думок закликали до лібералізації норм сучасної української мови, послаблення мовних стандартів. Почали з'являтися відео з відверто провокаційними назвами – «Не бійтеся суржиків, русизмів та «каверкать» [5], спроби обґрунтувати існування суржику з огляду на так звані регіональні норми [7].

Під впливом цих та багатьох інших публікацій, які легітимізують функціонування суржику, спостерігаємо засилля просторічних форм у кіно- та телевиробництві. Схожі проблеми майже двісті років тому долала українська література, коли епігони Котляревського породили явище, назва якого нерозривно пов'язана з іменем автора «Енеїди». До котляревщини (не Котляревського!) з її імітацією народного мовлення, карикатурою на тогочасні говірки, негативно ставилося чимало наших письменників та літературознавців [3, с. 317–318].

Метою дослідження є порівняльний аналіз найпопулярніших українських телесеріалів, що з'явилися в ефірі після відновлення їх виробництва наприкінці 2022 р.

Завданням дослідження є простежити, які просторічні конструкції використовують у серіальному виробництві для творення різних

лінгвокультурних типажів. Предметом аналізу стали стилістичні засоби, об'єктом – розмовне мовлення українських серіалів різного формату: комедійних, мелодраматичних, детективних.

Після приголомшливого успіху серіалу «Спіймати Кайдаша» його сценаристка та шоуранерка Наталія Ворожбит зробила низку заяв. До речі, це був чи не перший український телесеріал, де шоуранер (тобто виконавчий продюсер), поєднуючи обов'язки сценариста і редактора сценаріїв, активно впливав на знімальний процес.

Отож Наталія Ворожбит відверто пишалася тим, що справжності й природності звучання головних героїв вдалося досягти лиш після того, як акторам «дозволили використовувати той суржик, яким вони спілкуються у своїх містечках чи селах» [10].

В іншому інтерв'ю Н. Ворожбит заперечила використання суржику в серіалі: «Сценарій був написаний розмовною українською мовою. Я б не називала це суржиком. Такою мовою говорить пів країни, в ній понад 70 % українських слів» [2].

На нашу думку, ототожнення суржику (як мовної девіації) з розмовною мовою є неправильним, проте його справді активно використовують на знімальному майданчику.

Розповідаючи про новий проєкт «Страхи й неврози» (події відбуваються в Києві), Ворожбит наголошує: «Усі героїні говорять українською. Я подумала, що там суржик буде недоречний. Намагаюся, щоб мова була живою й міською, але буде українською без суржику» [4].

Хочемо застерегти від небезпечної тенденції, своєрідної булгаковщини в українському ефірі, коли суржик є диференційною ознакою, яка дозволяє протиставити українське міське середовище сільському. Тобто, по суті, використання суржику як стилістичного засобу є дискримінаційним елементом щодо одного з шарів українського суспільства.

Використання суржику в українському серіальному виробництві зумовлене прагненням сценаристів органічно відтворити розмовне мовлення для більш правдивого, більш фактурного показу персонажів. Тож не дивно, що акторка Леся Самаєва (у фільмі «Шлях додому» зіграла роль Галі, переселенки з Донбасу) з перших секунд заманіфестувала : *«От же ж тобі обов'язательно частний дом понадобився»* [12]. Кожна поява Галі (Галочки) в кадрі – вибуховий коктейль нормативного мовлення та численних просторіч. З вуст Л. Самаєвої суржик ллється природно, акторка органічно увійшла в образ «жінки з народу». Проте в заключній серії девіацій стає менше, мовлення героїні наближається до літературної норми [13].

Ще одним майстерним перевтіленням вважаємо гру Анни Бірзул (Женька в серіалі «Тут і тепер»). Акторка створила образ жительки прифронтового шахтарського містечка на Сході України, звичний побут якої зруйновано і яка з усіх сил намагається зберегти мовну ідентичність, захищаючи таку рідну їй «толчонку» від зазіхання чужомовних слів (наводимо відредаговану версію фрази): «А може, ми будемо речі своїми іменами називати? Толчонка. Бо оце твоє пюре... Ми ж не в ресторані. Чи як?» [8].

Діалоги Елі з Женькою (серія 8) пропонують нам багато зразків добірного суржику. Характерною художньою деталлю в мовному портреті Женьки є використання вставного слова «слухай» (використовується не так для привернення уваги співрозмовника, як слово-паразит). Проте насправді ця конструкція не притаманна мовленню зросійщеного корінного населення Донбасу. Не випадково виконавиця ролі Женьки під час емоційної сцени використовує цілком літературну форму: «Слухай, яке воно класне!» [9].

Вважаємо, що використання елементів просторічного мовлення на знімальному майданчику подеколи надміру переобтяжує мовлення героїв, унаслідок чого суржик починає переважати в ефірі і цілком відповідає першому значенню цього слова – «мішанка, суміш». Особливо виразно спостерігаємо це в серіалі «Батьківський комітет», де частина героїв (включно з переозвученими окупантами!) спілкується майже бездоганною літературною мовою, а частина (Маргарита Павлівна, Настя, Людмила), наче на конвєєрі, продукує просторічні форми: «Панімаєш, мама твоя – бунтарка. Так всю жизнь було. Оце після підвалу трохи заспокоїлася. І то не до кінця. Ми ж з тобою бачимо: всьо харашо. Да? І дітї щасливі. Що ще надо?» [1].

Хочемо наголосити, що для створення яскравого образу не обов'язково порушувати всі можливі норми літературної мови: інколи достатньо однієї художньої деталі. Акторка Анастасія Рула, яка в серіалі «Парочка слідчих» зіграла секретарку Галину (за сюжетом, «не тягне на коханку директора»), досягла реалістичності за допомогою одного мовного штриха – неправильно наголошеної дієслівної форми: «Ви нічого не доведЕте» [6]. Цей варіант наголошення поширений у говірках південно-західного наріччя, проте в кадрі дисонує з образом фатальної жінки.

Якщо повернутися до постаті І. Котляревського, не зайвим буде навести спостереження літературознавця Д. Чижевського про те, що на пізнішого читача «слов'янїзми робили почасти неприємне враження, бо вони здавалися «великорусизмами», але й таких у поемі чимало: вблизі, стишок, картожний, плут...» [11, с. 321].

Припускаємо, що наступні покоління українців в разі ознайомлення із сучасним продуктом серіального виробництва можуть бути неприємно вражені надто вільним поводженням з нормами української мови, надто невмотивованим і неврегульованим використанням просторічної лексики.

Маємо пам'ятати, що доцільність використання різних стилістичних засобів (і передусім просторіч) залежить від характеру мовленнєвої ситуації.

Проведене дослідження засвідчило певну демократизацію мовлення в українському серіальному виробництві. Ці тенденції пов'язані з уявленнями про взаємозв'язок правдивості сценічного образу з мовним портретом героя.

Отримані результати можуть бути використані під час написання сценаріїв розважальних ток-шоу та в серіальному виробництві.

Список використаної літератури

1. Батьківський комітет, серія 3, таймкод 12:33. URL: https://www.youtube.com/watch?v=HH_vhHMEY58 (дата звернення 15.04.2025).
2. Буцко Д. Наталія Ворожбит: «Українського кіно цього року не буде, величезна кількість людей залишиться без роботи». URL: https://lb.ua/culture/2020/04/03/454411_nataliya_vorozhbit_ukrainskogo.html (дата звернення 15.04.2025).
3. Грабович Г. До історії української літератури : Дослідження, есе, полеміка. Київ : Основи, 1997. 604 с.
4. Дружок Я. Наталка Ворожбит – про феномен «Спіймати Кайдаша», новий фільм «Погані дороги» та суржик. URL: <https://www.village.com.ua/village/life/podcast/308617-minculpryvit-s02e10-vorozhbyt-pohani-dorohy-spiymaty-kaydasha> (дата звернення 15.04.2025).
5. Не бійтеся суржиків, русизмів та «каверкать». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VFJh626rSIc&t=1962s> (дата звернення 15.04.2025).
6. Парочка слідчих, серія 12, таймкод 42:00. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Cbw0icZmJYM> (дата звернення 15.04.2025).
7. Привіт, це нове відео про суржик. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bdBdVL9ehUs> (дата звернення 15.04.2025).
8. Тут і тепер, серія 8, таймкод 10:06. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=h-62XanMUZU> (дата звернення 15.04.2025).
9. Тут і тепер, серія 8, таймкод 24:30. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=h-62XanMUZU> (дата звернення 15.04.2025).

10. Чиж Д., Неборак Б. Наталія Ворожбит: «Пишу сценарій з історій, які мене не відпускають». URL: <https://theukrainians.org/nataliia-vorozhbyt-spilnota/> (дата звернення 15.04.2025).

11. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). Тернопіль : ТОВ «Феміна», 1994. 480 с.

12. Шлях додому, серія 1, таймкод 00:13. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VAIaZHhkozg> (дата звернення 15.04.2025).

13. Шлях додому, серія 4, таймкод 38:46. URL: https://www.youtube.com/watch?v=JwE24dq_4Ig&t=1991s (дата звернення 15.04.2025).